

## **МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО**

УДК 746:684.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-11>

**Тетяна ПОПОВА,**

*orcid.org/0000-0001-5952-0682*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дизайну тканин і одягу

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *popova.tetiana@ksada.org*

**Владислава ГУРДІНА,**

*orcid.org/0000-0002-9040-3676*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну тканин і одягу

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *gurcina.vladyslava@ksada.org*

**Марина ВАСИЛЬЄВА,**

*orcid.org/0000-0002-0470-5687*

старший викладач кафедри дизайну тканин і одягу

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *vasylieva.maryna@ksada.org*

### **ОСОБЛИВОСТІ ПОБУТУВАННЯ ЕТНІЧНОГО ЖІНОЧОГО ОДЯГУ СЛОБОЖАНЩИНИ У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ. (1900–1930 РР.).**

*У статті досліджено трансформування етнічного жіночого одягу Слобожанщини у першій третині ХХ ст. (1900–1930 рр.). Виявлено, що український жіночий одяг використовувався для передачі національного образу. В період першої частини ХХ ст. на численних фотоматеріалах представлено класичні компоненти народного строю, але спостерігалось певна особливість – відбулось еkleктичне поєднання народного стилю з модними елементами європейського костюма.*

*З'ясовано, розвиток промисловості України у ХХ ст., особливо Слобожанського регіону сприяв тому, що стали виготовляти більший асортимент якісних м'яких мануфактурних тканин, ускладнились і змінились особливості крою одягу, поліпилась технологія пошиву, з'явились нові стилі жіночого костюму, силуети та види одягу й оздоблення.*

*Враховуючи розвиток промислового виробництва продукції, зокрема тканин на Слобожанщині, відбулись певні зміни у формування комплексу українського етнічного костюму, а саме замість традиційних плахт, дерг і кольорових запасок поширюються спідниці з фабричних тканин; запаски-попередниці замінюються фартухами («завісами») з фабричних тканин; виник плечовий одяг – шарафан, який підперезували поясом; на Харківщині почали використовувати не типовий для українського костюму комплекс шийно-нагрудних прикрас із спіральної раковини равлика, почали використовувати хустки-шалі з набивним малюнком фабричного виробництва.*

*В результаті впливу міської моди, виникнення широкого асортименту фабричних тканин з'явились нові форми і види верхнього плечового одягу з рукавами – кохти, баски, холодайки, сачки, плюшки, пальто та ін.*

*Використання українського етнічного вбрання було більш притаманним для сільської місцевості, де ще довгий час зберігались українські традиції. В містах український одяг використовувався як обрядовий чи святковий.*

*Визначено, що український етнічний одяг з'єднав, по перше, українську інтелігенцію і селянство, а по друге, – європейські й українські соціокультурні маркери.*

*З'ясовано, що використання етнічного українського костюму в першій частині ХХ ст. було характерним для приватно-побутового, релігійно-обрядового та культурно-мистецького напрямків.*

**Ключові слова:** український костюм, Слобожанщина, жіночий одяг, виробництво, оздоблення.

**Tetiana POPOVA,***orcid.org/0000-0001-5952-0682**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Fabric and Clothing Design**Kharkiv State Academy of Design and Arts**(Kharkiv, Ukraine) popova.tetiana@ksada.org***Vladyslava HURDINA,***orcid.org/0000-0002-9040-3676**Candidate of Art History,**Associate Professor at the Department of Fabric and Clothing Design**Kharkiv State Academy of Design and Arts**(Kharkiv, Ukraine) gurdina.vladyslava@ksada.org***Maryna VASYLIEVA,***orcid.org/0000-0002-0470-5687**Senior Lecturer at the Department of Fabric and Clothing Design**Kharkiv State Academy of Design and Arts**(Kharkiv, Ukraine) vasylieva.maryna@ksada.org*

## PECULIARITIES OF ETHNIC WOMEN'S WEAR OF SLOBOZHANSCHYNA IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY (1900–1930)

*The article researches the transformation of ethnic women's clothing of Slobozhanshchyna (North-East of Ukraine) in the first third of the 20th century. (1900–1930). It was found that Ukrainian women's clothing was used to convey the national image. In the period of the first part of the XX century, numerous photo materials show the classic components of the national costume, but a certain feature was observed – there was an eclectic combination of the national style with fashionable elements of the European costume.*

*It was found out that the development of Ukrainian industry in the 20th century, especially in the Slobozhan region, contributed to the fact that a larger assortment of high-quality soft manufactured fabrics began to be produced, the features of the cut of clothes became more complicated and changed, sewing technology improved, new styles of women's suits, silhouettes appeared and types of clothing and decoration.*

*Taking into account the development of industrial production of products, in particular fabrics in the Slobozhan region, there have been certain changes in the formation of a complex of Ukrainian ethnic costumes, namely, instead of traditional sheets, dergs and colored spares, skirts made of factory fabrics are spreading; precursor spare parts are replaced by aprons ("curtains") made of factory fabrics; there was a shoulder garment – sharafan, which was fastened with a belt; in Kharkiv Oblast, they began to use a complex of neck and chest ornaments made of a spiral shell of a snail, which is not typical for Ukrainian costume, and they began to use factory-made handkerchiefs-shawls with a printed pattern.*

*As a result of the influence of urban fashion, the emergence of a wide range of factory fabrics, new forms and types of upper shoulder clothing with sleeves appeared – coats, basques, cold jackets, nets, buns, coats, etc.*

*The use of Ukrainian ethnic clothing was more characteristic of rural areas, where Ukrainian traditions were still preserved for a long time. In the cities, Ukrainian clothes were used as ceremonial or festive clothes.*

*It was determined that Ukrainian ethnic clothing connected, firstly, the Ukrainian intelligentsia and the peasantry, and secondly, European and Ukrainian socio-cultural markers.*

*It was found that the use of ethnic Ukrainian costume in the first part of the 20th century, was characteristic of private-household, religious-ritual and cultural-artistic directions.*

**Key words:** *Ukrainian costume, Slobozhanshchyna, women's clothing, production, decoration.*

**Постановка проблеми.** Для України період початку ХХ ст. став часом великих випробувань: першої світової війни, революційних подій, суспільно-політичних коливань, що призвело до руйнування і відновлення економіки, втрачання багатьох цінностей національно-культурного буття, перестрою суспільних правил і норм життя. Та незважаючи на складні катаклізми, суспільство продовжувало розвиватися: було зроблено значні наукові відкриття, відбувся розвиток промисло-

вого виробництва, здійснився перегляд старих поглядів на навколишній світ тощо.

Так, у промислово розвинених районах Слобожанщини (Харківщина, Луганщина) формування капіталістичних відносин відбувалося швидше, ніж у інших регіонах України, що призвело до ліквідації більшої частки дрібного селянського господарства і в тому числі домашнього виробництва сировини та одягу. Раніше, ніж в інших районах, тут з'являються на селі фабричні вироби, зокрема тка-

нини, з яких народ продовжував виготовляти традиційне вбрання. Це істотно позначилось на якості традиційному вбранні, шляхом внесення суттєвих змін у його компоненти (Астахова, 2008: 17).

Отже, костюм віддзеркалює особливості розвитку даної історичної епохи, на культурологічному рівні відтворює репродуктування і трансляцію культурних зразків у життєдіяльності людства, постає як полікультурне утворення і є ідентифікаційним засобом репрезентації особистості.

**Аналіз досліджень.** Питаннями, щодо модернізації народного вбрання на початку ХХ ст. займалися дослідниці Воропай О., Лавренюк О., які констатували, що з індустріалізацією у суспільстві почали виготовляти одяг на швейних підприємствах, тому стало престижним купляти новий одяг, а не шити його самостійно.

Вчені Камінська М. Н. та Нікуленко С. І. визначили основні чинники розвитку та проникнення європейського костюму у суспільство того часу, а саме: демократизація моди, ліквідація її соціальних обмежень; революційна зміна жіночого одягу та спідньої білизни, новий статус довжини в жіночому костюмі, доцільність конструкції одягу; поява нових видів одягу у зв'язку з міцним технічним піднесенням, пануванням промислового виробництва, розвитком транспорту, використання жіночого труда на виробництві, вплив спорту тощо.

Бойко В., Олійник М., Миронов В. та ін. у своїх працях показали процес поступового проникнення міського костюма в побут села і його трансформаційні особливості тощо.

**Мета статті** – висвітлити особливості побутування етнічного жіночого одягу Слобожанщини у першій третині ХХ століття (1900–1930 рр.).

**Виклад основного матеріалу.** Відомо, що у корені трансформаційних процесів на початку ХХ ст. лежать економічні причини (Бойко В., Олійник М.), оскільки на ринку з'явилися широка пропозиція товарів за доступною ціною, а також виник психологічний механізм копіювання, оскільки саморобний одяг став соціально непрестижним. Так, на початку ХХ ст. натомість традиційних плахт, дерг і кольорових запасок на Слобожанщині поширюються спідниці з фабричних тканин (кашеміру, кольорового сатину, мугастого або квітчастого ситцю тощо), шиті із чотирьох-семи пілок (полотнищ), які стали кардинально новим елементом народного строю цієї території. Зможні жінки шили спідниці з більш дорогих – щільних шовкових або вовняних – тканин, а кількість полотнищ іноді досягала дванадцяти. Зверху спідницю збирали на вузькій обшивці (пояс) або на шнур, поділ звичайно декорувався у декілька

рядів плісом, позументом (гнучка і м'яка плетена стрічка, різної ширини і різних кольорів). Також використовували атласні та шовкові стрічки. Нижній край спідниці підшивали «щіточкою», яка захищала край від протирання. Довжина такої спідниці відповідала довжині традиційної запаски і плаhti, її шили так, щоб знизу виглядав вишитий край сорочки (Бойко, 1970: 38; Олійник, 2017: 114).

У східних районах Харківщини побутували також спідниці-саяни на лямках, шиті переважно з синьої китайки. Слобожанки спідниці також виготовляли зі шляркою по низу та прикрашали їх широкою тасьмою (рис. 1, Сумська обл.) або низ спідниці оздоблювався мереживом чи вишивкою (рис. 2, Луганська обл.) (Бєбешко, 2019: 68; Воропай, 1996: 354).

Слобожанки також одягали плечовий одяг шарафан, який потрапив у село з міста на початку ХХ ст. Шарафан (шарий) почали вживати від слова «сірий». Хоча носили шарафани різного кольору й чорні, і темно-сині. Підперізували шарафан широким червоним поясом (Врочинська, 2008: 134).

На початку ХХ ст. замість запаски-попердниці з'явилися фартухи («завіси») з фабричних тканин, які з міської моди перейшли в сільську. Фартухи шили з прямокутного шматка білої або кольорової тканини, призбирували біля пояса. Білі фартухи на території оздоблювали «брокарівськими» хрестиковими орнаментами червоними та чорними бавовняними нитками, пізніше, від середини ХХ ст., з'явилися фартухи з вишивкою гладдю різнокольоровими нитками, різними за своїм складом. Крім того, фартухи прикрашали також широкою тасьмою, мережкою, мереживом або рюшами (рис. 3–4) (Бєбешко, 2019: 152).

Дослідниця Лавренюк О. зазначає, що традиційне народне вбрання з рисами регіональної своєрідності на початку ХХ ст. більшою мірою, ніж у великих містах, побутувало у малих містах і містечках. Український одяг носили представники незаможних верств населення, використовуючи окремі компоненти в домашньому побуті, більш повний комплекс – під час обрядових дійств – весілля, хрестин і поховальних церемоній тощо. Наприклад, український колорит був притаманний містечкам Харківщини. У місті Краснокутську Харківської губернії міщанки «носили плаhti, червоні чоботи, парчевий очіпок, кожушанку («полушубок») з вусами ззаду – нагольний чи критий китайкою (Лавренюк, 2016: 69–70).

Цінним матеріалом для дослідження костюму Харківщини першої третини ХХ століття є фотографія, мешканців с. Соколово (рис. 5), де також можна побачити повний комплекс україн-



Рис. 1. Село Кузе́мин,  
Сумська обл. 1910 р.



Рис. 2. Луганська обл.  
Початок XX ст.

ського костюму притаманний цьому регіону. На фото зображені дві дівчини приблизно одного віку у національному вбранні. Костюми практично співпадають. Костюм складається: з верхнього етнічного плечового одягу, до якого належать сорочка та керсетка та поясного – спідниця та фартух. Особливістю є те, що краї керсетки: горловина, пройми, правий борт та поли оброблені окантувальним швом кольоровою світ-

лою тасьмою. Керсетка має особливості в оздобленні – прикрашена кольоровими зубцями у верхній частині правої полочки. Спідниця довжиною трохи нижче лінії коліна з фабричного матеріалу, який має печатний рясний рослинний малюнок – квітки невеликого розміру. Також по низу фартуху, в аплікативній техніці, гармонійно закомпановане стилізоване дубове листя (дані мотиви зустрічаються в слобожанських писан-



Рис. 3. Художньо-історичний фотоальбом  
«Фотографы Харьковской губернии», 1917 р.



Рис. 4. Дівчата з села Хорошево. Харківська обл.,  
1930 рр. Фото з електронного архіву Панової М. В.



ках) та нашиті, білі гудзики. Виразність костюма досягається і іншими композиційними засобами, це ритми декоративних ліній спідниці, керсетки та запаски. Крім того, на фото видно використання комплексу шийно-нагрудних прикрас із спіральної раковини равлика та річних ракушок, що є нехарактерним явищем для слобожан.

Дослідниця Олійник М. відзначає, що релігійно-обрядовий фактор розповсюдження українського народного вбрання в міських реаліях є наслідками впливу сільської культури, механізмом трансляції якої була «традиція» як засіб самовідновлення етнокультурного явища. Дослідниця відмічає, що серед прихожан траплялися міщани, які до 1930-х рр. зберегли українське позначення у своєму костюмі. Комплекс жіночого міщанського вбрання середньої та старшої вікових груп складався з вишитої сорочки завдовжки до стегон (міщанський одяг, порівняно із сільським, мав менше вишивки на рукавах), короткої керсетки, за кроєм та оздобленням наближеної до міського жилету, одноколірної чи з дрібним малюнком спідниці з фартухом, хустку, яку здебільшого зав'язували під підборіддям, міських черевиків (Олійник, 2017: 92).

Отже, в цей період часу в одязі селян відобразились зміни під впливом міської моди та культури та появою на селі промислових товарів за рахунок сільських мігрантів, які, працювали в місті і продовжували контактувати зі своєю ріднею на селі.

Але через соціально-економічні зв'язки з містом сільське населення впливало на присутність у міському одязі українських індикаторів.

Необхідно зазначити, що хустки-шалі були незмінним і важливим компонентом жіночого українського одягу, оскільки було давнім звичаєм покривати нею голову заміжній жінці. Не випадково хустки найдовше жили в селянських будинках, де вони стали органічною частиною традиційного жіночого костюма. Основною характеристикою хусток була стримана кольорова гама – переважання бежевих, оливкових, кремових, жовтих квітів і графічна, тонка, майже мереживне трактування. Орнамент відрізнявся змішанням квіткових форм з геометричними і «східними», але нерідко був доведений до крайнього ступеня дрібності і сухості (рис. 6) (Воробей, 2017: 154).

Водночас спостерігалось і використання традиційного одягу з появою певних особливостей міщанського костюму: з'явилися нові види одягу (наприклад, сукні), а також розширилися види орнаментально-колеристичних композицій в оздобленні одягу. Суттєво український традиційний костюм на селі почав мінятися тільки після Першої світової війни, на що вплинула також поява журналів і викрійок («Новини мод. Художній щомісячний журнал останніх паризьких мод», «Останні моди. Журнал для жінок», «Моди») (Бойко, 1970: 138).



Рис. 5. Мешканки села Соколово. Харківська обл., 1927 р. Фото з електронного архіву Панової М. В.



Рис. 6. Хустки. Фабрична тканина, лляна нитка, гладь, стebківка

Так, на фото (рис. 7) мешканки села Хорошево Харківська області (1931 р.) видно, що молода жінка одягнена в сучасну сукню того часу з легкої тканини з набивним рисунком у вигляді квітчастого орнаменту, по низу сукня оздоблена тасьмою мереживом. Однак збереження українського строю спостерігається через використання старовинної керсетки, що одягнена поверх сукні. Характер оздоблення керсетки традиційний для Слобожанщини, а саме нашита тасьма зубцями. Крім того, український комплект підкреслюється намистом з різнокольорового скла. Сучасними для того часу також є сандалі з шкарпетками, в які взута жінка.

Весільні фотографії 1930 р. також засвідчують активне побутування елементів традиційного народного одягу серед молоді. На фото (рис. 8) зображені наречені з міста Харкова. Наречена одягнута у білу вишиту сорочку, з широкими вшивними рукавами три чверті, що зібрані у манжету. На рукавах та на горловині сорочки вишитий геометричний орнамент, що є притаманним для етнічного одягу Слобідського краю. Поверх сорочки одягнена плахта, яка по низу оздоблена вишивкою з геометричним орнаментом та запаска, що має рослинний вишитий орнамент. На шії намиста у декілька рядів, на голові – віночок зі штучних квітів зі стрічками, а на ногах – високі чоботи.

Під впливом міської моди на селі, з впровадженням широкого асортименту фабричних тканин стимулювало появу нових форм і видів верхнього плечового одягу. Так, приблизно у 20-х рр. XX ст. відбувся занепад виробництва кожухів. По перше – це пов'язано зі зменшенням поголів'я худоби, шкіру якої використовували для виготовлення кожухів, та їхньою відсутністю в селянських господарствах унаслідок розкуркулення та колективізації.

По друге – відбувся промисловий розвиток краю (створення швейних підприємств з швейними машинами, пресами (наприклад, Харківська швейна фабрика ім. Тінякова була відкрита в 1921 році)).

В результаті поширюється зимовий верхній одяг міського та загальноєвропейського виду. З'явилися види верхнього вбрання – пальтового та піджакового типу із напівсукна та інших фабричних тканин, це пальта, куртки та інші сучасні предмети одягу. Особливостями жіночого та чоловічого верхнього одягу, виготовленого із сукна, є наявність невисокого стоячого коміру.

Крім того, у цей час широкої популярності набули «сачки» (вид верхнього одягу; прямоспинний або приталений піджак, який носили в теплу демісезонну пору) та «плюшки» (верхній вид одягу, що його шили на ватній основі, обшивали



Рис. 7. Фото мешканки села Хорошево. Харківська обл., 1930 рр. Фото з електронного архіву Панової М. В.



Рис. 8. Наречені. Слобідська Україна, м. Харків, 1930 р.

плисовою тканиною темних кольорів) (Астахова, 2008: 56).

Важливе значення при виготовленні одягу у цей час мало декоративне його оздоблення. Так, зменшення працемісткості виготовлення одягу, виникнення психологічних потреб інтеграції в соціокультурну систему міста сприяли швидкому поширенню «брокярівської» псевдонародної вишивки, яка витісняла давні, складні й семантично насичені способи й композиції оздоблення українського вбрання. Введення нових рослинних мотивів троянд, лілей, жоржин тощо, що їх виконання яскравими барвами, сприймалось як відображення краси рідної природи, тому швидко прижилося в широких колах.

Так, заможні інтелігентні жінки задля збереження національного колориту організували роботу творчих майстерень. Майстерня об'єднувала жінок, що добре володіли ремеслом, та відомих українських художників, які делегували вишивальницям відтворення абстрактних ескізів, що розроблялись модельєрами. Так, у 1912 р. у с. Сорочинці було відкрито навчальну майстерню з кравецької та білошвейної справ, де виготовляли традиційний український одяг. Згідно з каталогом також пропонувався модний вишитий одяг з українським маркером: кишені дитячі кольорові, гестки до дамських сорочок, кофточка дамські, сукні, комірці дамські, капоти, дитячі сукні. Модернізацію вишивки народного вбрання здійснювали шляхом адаптації старовинних технік і візерунків до створення тогочасного модного вбрання. Крім того, у 1915 р. видано альбом Зінківського пов. Полтавської губернії зі зразками вишивок народного одягу, який був дуже затребуваний серед населення (Олійник, 2017: 67).

У результаті творчого пошуку майстрів-кустарів та конструкторсько-технологічних пропозицій, професійних модельєрів з'явилися модифіковані варіанти тогочасних чоловічих і жіночих сорочок, які увійшли в міський побут. Так, жіночі сорочки трансформувались в сорочку-блузку. Змінились принципи крою міських блуз, а саме будували конструкції моделей із рукавом покрою реглан, варіювалася довжина рукава від короткого до довгого. Крім того, у блузках залишився традиційним суцільнокроєний перед блузки, а вдягання виробу забезпечував розріз «пазушки». До асортименту жіночих виробів також входили сукні, декорування яких виконували в традиційній техніці вишивки творчо опрацьованого українського орнаменту (Николаєва, 1996: 58).

Дослідниця Олена Звичайна відмічала, що результатом модернізаційних змін української

сорочки стала популярність вишиванок серед широких кіл суспільства та виникненню моди на український стиль: «Фабрики масово випускають товар широкого вжитку в українському стилі: чоловічі вишивані сорочки, жіночі мережані й вишиті сукні» (Звичайна, 1953: 31).

Отже, художньо-виробничий фактор сприяв задоволенню попиту населення в користуванні традиційним українським вбранням та сприяв розробці нового високохудожнього модного одягу, який у своєму художньо-конструктивному вирішенні ніс українську ідентифікацію. Від занепаду автентичного мистецтва оздоблення народного одягу врятувало застосування народних технік для декорування традиційного одягу та поєднання їх з європейським кроєм, що сприяло формуванню унікального зовнішнього іміджу жінки з українським позначенням.

Встановлено, що заможні верстви українського міщанства намагалися наслідувати європейську моду, хоча смаки формували не модні європейські, зокрема французькі й англійські журнали (на них орієнтувалися столична аристократія та провінційна, котра намагалася їй наслідувати), а асортимент місцевих крамниць, побутові взірці, котрі репрезентували смаки й уподобання тієї чи тієї соціальної групи. Наприклад, Харків, Київ ніколи не були центрами моди, вони завжди були її жвавими осередками (Астахова, 2008: 46).

Так, наприклад, дослідниця Олійник М. відзначила: «Найзручнішим вбранням стали блузки і спідниці, які створили нові можливості для комбінування. Оскільки народна сорочка за своїми геометричними параметрами була подібна до довгої сукні, виникла необхідність наблизити її до параметрів блузки завдовжки до лінії стегон. Такі модернізаційні процеси були незворотними, тому це показує, що це був правильний і законний виток еволюції українського вбрання (Олійник, 2017: 145).

Підкреслимо, що розвиток промисловості України у ХХ ст., особливо Слобожанського регіону сприяв тому, що стали виготовляти більший асортимент якісних м'яких мануфактурних тканин (крепдешин, креп-жоржет, файдешин, атлас, муар, маркізет, тафта, вовна, оксамит, плюш, сукно, люстрин, молескін, ситець з малюнками, вовняна та напіввовняна мануфактура), збільшилася ширина тканин, ускладнились і змінились особливості крою одягу (укоротилась лінія плеча, окат рукава збирався у складки та по низу, оброблявся пришивною високою манжетною, що застібалася на гудзики, з'явилися високі види коміру-стійка), поліпшилась технологія пошиву (відбулась посту-



пова заміна ручної техніки на машинну), форма жіночого одягу (овальна на трикутну), покращилась посадка виробів на постаті, з'являються нові стилі жіночого костюму (модерн), силуети одягу (прилягаючий до низу розширений), види оздоблення (мереживом, стрічками, комбінуванням різних тканин, бісером, стеклярусом, бахромою, рюшами, буфами), поступово зникли деякі види одягу (вовняна плахта замінилися спідницею, біла вишиванка – на різноманітні фасони блуз та суконь) і взагалі виникли нові види одягу (жакет, жилет, пальто, спідниця «дзвін», блуза), головні убори (шляпа, шаль, платки фабричного виробництва) та способи їх використання, взуття (з'являються туфлі на підборах, сандалі), а також у заможні жінки почали носити коштовні ювелірні прикраси» (Лавренюк, 2016: 145–163; Олійник, 2017: 124–135).

Розвиток національної моди є важливою умовою одночасної модернізації етнічного та збереження його культурної самобутності. Мода, як і мистецтво, не є національно визначеною, проте вона може актуалізувати саме ті елементи, які сприймаються та оцінюються нацією як «національні». Вишиті елементи ставали частиною новочасних моделей одягу. Найвідомішими митцями, що ангажувались у цей формат, були Олександра Екстер, а також знавець українського народного одягу Євгенія Прибильська (жінки були родом з України). В усій Європі все більшої популярності набирала сукня-сорочка – прямого силуету із виразними геометричними візерунками. В Україні такі костюми створювала Олександра Екстер. Великі однотонні площини суконь були ідеальним

фоном для оздоблення вишивкою і різноманітною тасьмою, які чудово гармоніювали з вигадливими прикрасами та верхнім одягом (рис. 9) (Українська мода 1940–1990, 2017: 50–53).

В кінці 1920-их років тривала боротьба за новий образ жінки і нові форми одягу. Так, у 1925 році моделі Надії Ламанової, Євгенії Прибильської, пошиті з простих рушників і оздоблені народною вишивкою, отримали в Парижі Гран-прі «за оригінальність і своєрідність» (рис. 10) (Олійник, 2017: 124–135; Українська мода 1940–1990, 2017: 50–53).

Діяльність за відродження народного костюма і включення його елементів в модний одяг у різні періоди часу було засобом вираження патріотичних почуттів, одним з важелів розвою національної самосвідомості. Але, в містах Слобожанщини з початку ХХ ст. чудовий народний костюм почав заміщуватись або доповнюватись європейським костюмом і поступово стає символом, що поетизує минувшину і стає у ранг історичного костюму.

Так, на фото (рис. 11), представлено три дівчини, дві з яких по краю фото, одягнені в сучасний для того часу міський костюм. Дівчина по центру – дочка коваля одягнена в етнічний український костюм з збереженням спрощеного його комплексу (вишита сорочка, спідниця із запаскою, традиційні разки намиста тощо, але без головного убору). Таке використання народного вбрання дівчиною свідчить про відданість українській культурі, що, безумовно, є позитивним явищем на фоні вагомого впливу міської моди. На фото (рис. 12) можливо простежити у порівнянні етнічний костюм Донеччини початку ХХ ст. (сорочка,



Рис. 9. Ескізи моделей повсякденних костюмів О. Екстер



Рис. 10. Ескізи моделей з колекції Н. Ламанової





**Рис. 11.** Коростильова, дочка коваля (по центру);  
Фото А. Занарди, з фонду художньо-меморіального  
музею І. Є. Рєпіна, м. Чугуїв, 1910 р.



**Рис. 12.** Мачула з падчеркою.  
Юзівка (Донецьк), 1904 р.

спідниця, керсетка, хустка, намиста), в який одягнута літня жінка і міський одяг дівчини (блуза сучасного на той час фасону, спідниця).

Цікавим є те, що в побуті у кожної жінки були буденний та святковий варіанти костюма. Головне полягає в тому, що якщо повсякденний одяг означає статус власника, його приналежність до певної соціальної групи тощо, то святковий комплекс укладав у собі символіку, в якій кодувалися глибинні смисли народної культури, багатівкові культурні традиції. Так, передова інтелігенція, розуміючи цінність традиційного народного вбрання, котре поступово зникало з побуту міст і сіл, намагалася підняти престижність такого одягу.

Так, Олійник М. зазначила, що фотографування в українському одязі було модним явищем міської культури, тому у фотосалонах був наявний спеціальний народний реквізит. Фотографування представників української інтелігенції в народному одязі було своєрідним маніфестом їхньої національної позиції. Вчена звернула увагу на те, що одяг добирали прискіпливо з урахуванням усіх нормативно-регулюючих правил його використання в умовах традиційної культури (Олійник, 2017: 134–137).

Так, представники відомої родини Алчевських – Христя з братом Іваном, які проживали у м. Харкові з великою пошаною ставилися до традицій власного народу, що проявлялось зокрема і в одязі. Так, особливу вагу на фото (рис. 13) привертає Христя в ошатному українському вбранні. Вона вдягнена

у довгу сорочку з яскраво вишитими рукавами, низ якої мережаний (що є особливістю декору Слобожанщини). Конструкція сорочки традиційна та складається зі стану, уставок, пришитих по утоку до стану, рукавів з рясною зборкою. Виразність українському комплекту надають плахта, яка виткана квадратами і керсетка, низ якої має оздоблення вишивкою. Плахта спереду закрита фартухом-завісою, який прикрашений по низу тасьмою з зубцями. Прикраси складаються з кількох разків світлого намиста. Дівочість образу підкреслює одягнута на голову стрічка і кінці барвистих стрічок, що викладені вздовж стану.

За цими зображеннями можна припустити, що грамотне використання народного вбрання сестрою та братом свідчить про їх щире зацікавлення українською культурою та глибокі знання ними національних традицій.

Цікавим для вивчення є фото (рис. 14) самої Христини Алчевської – відомої української письменниці, драматурга, прозаїка, поетеси та педагога. Все своє життя вона прожила в Харкові. Враховуючи національну відданість жінки українським традиціям і переконанням, велике значення у цьому сенсі займав її одяг. Так, на світліні Христини одягнена відповідно українському стрію в сукняну юпку, що оздоблена тасьмою, поверх якої одягнута комплекс шийно-нагрудних прикрас (разки намиста з дукачами). Заключним оформленням образу є одягнута на голову вінок з штучних квітів, який вказував на незаміжній статус дівчини.



Рис. 13. Христя Алчевська з братом Іваном, м. Харків



Рис. 14. Христя Алчевська, м. Харків



Рис. 15. Блуза та фартух.  
Походження: Україна. Музей мистецтва  
«Метрополітен» у Нью-Йорку



Рис. 16. Вишитий міський костюм.  
Харків, кінець XIX ст.



Отже, в місцях вибір українського вбрання став засобом передачі етнічної ідентифікації, яка працювала на поширення української ідеї серед усіх соціальних шарів, що сприяло об'єднанню нації.

Цікавим проявом поєднання модної стилістики і традиційних селянських убрань проявилось у створенні виробів «малоросійського стилю».

В основному це були блузи з довгими рукавами, оздоблені мереживом і вишиті в біло-синьо-червоних тонах. До таких блуз і кофт робили повністю вишиті спідниці і фартухи. Подібні ансамблі швидко стали популярними, їх носили з крупним намистом (рис. 15, 16).

Прихильниками такого стилю були Ольга Хоружинська (дружина І. Франка), Н. Н. Шахов-



Рис. 17. Групове фото учасників драматичного гуртка. Село Соколово. Харківська обл., 1926 р. Фото з електронного архіву Панової М. В.



Рис. 18. Акція на користь голодуючих в «День жита колоса», 1912 р.



ська та інші відомі жінки. Цей стиль в одязі відповідав їхньому соціальному стану, громадській позиції і потребі виразити себе саме в такий спосіб (Николаєва, 1996: 153–168).

Отже, власне в цьому одязі відбулось поєднати модний вигляд і підкреслити свою небайдужість до народних традицій.

Використання традиційного українського вбрання здійснювалось через культурно-мистецький напрям, наприклад, акторами театрів, учасниками драматичного гуртка під час виступів перед народом.

Так, учасники драматичного гуртка 1926 р., с. Соколово, які виступали з українськими піснями, на фото (рис. 17) представлені в етнічних костюмах. На фото характерним у вбранні всіх дівчат є лаконізм виражальних засобів: простота силуетної форми одягу та незначна кількість вишивки на сорочках. Увагу на фото викликає декілька моментів:

1. Керсетки, хоча й типові для Харківщини, ми бачимо тільки у однієї дівчини. Хоча, можливо припустити що неповні комплекси жіночих костюмів на груповому фото членів драматичного кружка це варіант сценічного костюму.

2. Традиційне намисто з дукачем ми бачимо тільки у однієї дівчини, і ще у однієї дівчини ми бачимо буси з річних равликів, що є зовсім нетиповим для традиційних жіночих прикрас України.

Розглядаючи реалізацію громадсько-політичного напрямку через використання традиційного українського одягу, важливо зазначити, що серед української інтелігенції популярним явищем було одягання української вишитої сорочки, з метою вираження громадської позиції.

Наприклад, під час проведення благодійного збору коштів для селян, що голодують, – «Дня колосу жита» у 1912 році, було використано український етнічний одяг (рис. 18).

Так, за допомогою українського вбрання громадські діячі бажали привернути увагу та вирішити соціальну проблему голоду серед селянства. Також важливо зазначити, що у період голоду український одяг став предметом продажу для отримання коштів на харчування.

**Висновки.** Встановлено, що у ХХ ст. український жіночий одяг використовувався для передачі національного образу, оскільки на численних фотоматеріалах представлено класичні компоненти народного строю та спостерігалось еkleктичне поєднання народного стилю з модними елементами європейського костюма. З'ясовано, розвиток промисловості України у ХХ ст., сприяв тому, що у Слобожанському регіоні стали виготовляти більший асортимент якісних м'яких мануфактурних тканин, ускладнились і змінились особливості крою одягу, поліпшилась технологія пошиву, з'явилися нові стилі жіночого костюму, силуети одягу та види оздоблення. Визначено, що український етнічний одяг з'єднав, по перше, українську інтелігенцію і селянство, а по друге, – європейські й українські соціокультурні маркери. З'ясовано, що використання етнічного українського костюму в першій частині ХХ ст. було характерним для приватно-побутового (в приватному житті, на родинних святах), релігійно-обрядового (під час відвідування храмів, на весіллях, хрестинах, поховальних церемоніях тощо) та культурно-мистецького (драматичні гуртки, театри) напрямків.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини : альбом. Вид 2-ге., переробл. і доп. Харків : Колорит, 2008. 143 с.
2. Бебешко Л. Українські вишиванки: орнаменти, композиції. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 127 с.
3. Бойко В. М. Українські народні традиції в сучасному одязі. Київ : Реклама, 1970. 136 с.
4. Воробей О. В. Народне вбрання Поділля: регіональна специфіка, трансформаційні процеси (ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. Київ, 2017. 230с.
5. Воропай О. Український народний одяг. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1996. 590 с.
6. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – початку ХХ століть: монографія. Київ : Родовід, 2008. 230 с.
7. Звичайна О. Миргородський ярмарок. Вінніпег : Тризуб, 1953. 47 с.
8. Лавренюк О. О. Етнонаціональні особливості українського вбрання : дис. ... канд. мист.: 26.00.01 / Київський нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2016. 198 с.
9. Николаєва Т. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 171 с.
10. Олійник Марина. Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття) : монографія. Київ, 2017. 312 с.
11. Українська мода 1940–1990. Спільний виставковий проєкт КНУТД та ЦУМу. Легка промисловість. 2017. № 1(248). С. 50–53

#### REFERENCES

1. Astakhova O. V., Krupa T. M., Sushko V. A. Sviata ta pobut Slobozhanshchyny [Holidays and daily life of Slobozhanshchyna]: albom. Vyd 2-he., pererobl. i dop. Kharkiv : Koloryt, 2008. 143 p. [in Ukrainian]
2. Bebeszko L. Ukrainski vyshyvanky: ornamenti, kompozytsii [Ukrainian embroidery: ornaments, compositions]. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia, 2019. 127 p. [in Ukrainian]
3. Boiko V. M. Ukrainski narodni tradytsii v suchasnomu odiazi [Ukrainian folk traditions in modern clothes]. Kyiv : Reklama, 1970. 136 p. [in Ukrainian]
4. Vorobiei O. V. Narodne vbrannia Podillia: rehionalna spetsyfika, transformatsiini protsesy (XX – pochatok XXI st.) [Folk dress of Podillia: regional specificity, transformational processes (XX – beginning of XXI centuries)]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.05. Kyiv, 2017. 230 p. [in Ukrainian]
5. Voropai O. Ukrainskyi narodnyi odiah. Zvychai nashoho narodu: etnografichniy narys [Ukrainian folk clothes. Customs of our people]. Kyiv : Oberih, 1996. 590 p. [in Ukrainian]
6. Vrochynska H. Ukrainski narodni zhinochi prykrasy XIX – pochatku XX stolit [Ukrainian folk women's jewelry of the 19th – early 20th centuries]: monohrafiia. Kyiv: Rodovid, 2008. 230 p. [in Ukrainian]
7. Zvychaina O. Myrhorodskyi yarmarok [Myrhorod fair]. Vinnipeh : Tryzub, 1953. 47 p. [in Ukrainian]
8. Lavreniuk O. O. Etnonatsionalni osoblyvosti ukrainskoho vbrannia [Ethno-national features of Ukrainian clothing] : dys. ... kand. myst. : 26.00.01 / Kyivskyi nats. un-t kultury i mystetstv. Kyiv, 2016. 198 p. [in Ukrainian]
9. Nykolaieva T. Istorii ukrainskoho kostiuma [History of Ukrainian costume]. Kyiv: Lybid, 1996. 171 p. [in Ukrainian]
10. Oliinyk Maryna. Ukrainskyi odiah u systemi miskoi kultury Kyieva (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKHI stolittia) [Ukrainian clothing in the system of urban culture of Kyiv (second half of the 19th – beginning of the 21st century)]: monohrafiia. Kyiv, 2017. 312 p. [in Ukrainian]
11. Ukrainska moda 1940–1990. Spilnyi vystavkovyi proekt KNUTD ta TsUMu [Ukrainian fashion 1940–1990. Joint exhibition project of KNUTD and TSUM]. Lehka promyslovisit – Textiles & Fashion Industry. No. 1(248). P. 50–53 [in Ukrainian]